

Koltai M. Gábor

Lovagkor vége

(Don Quijote – Trolius és Cressida)

Nos, az a nap, / amikor a lovak / oldalnézetbe felsorakoznak. /
Megállunk itt, / sorba mind, / szobor lovagrend, / sisaklevéve, / s a lovak mind elügetnek. /
És elügetnek / harapós lovaink / egy távoli csatatérre, / mi állunk sisaklevéve, / lovagkor vége.

(Bálint István-Bereményi Géza)

1.

Mondják, amikor az öreg La Mancha-i hidalgó már halálos ágyán feküdt, Isten nagy kegyelemben részeltette, s ő világos elmével így szólt a körülötte állókhoz: “Jó uraim, tudtukra kell adnom, hogy én már nem Don Quijote de la Mancha vagyok, hanem Alonso Quijano, akit ennekelőtte jónak neveztek tisztességes életéért. Ellenségévé lettem Amadís de Gaulának, s számomra már gyűlöletesek a kóbor lovagságról szóló útszéli történetek.”

Az öreg hidalgó utolsó szavaival csatlakozott ahhoz a népes táborhoz, amely ellen egész életében küzdött, akik szerint kóbor lovagok nem léteznek és soha nem is léteztek. Álláspontja érthető; vándorlásai során azt tapasztalta, hogy a törvények, amelyekben hitt, nem működnek, s ezt rajta kívül (talán egy elmés, ámbár együgyű kecskepásztor kivételével) mindenki belátja. A csodák és románcok világa összeomlott, ha ugyan létezett, s helyét egy józanabb világ foglalta el, a maga nem kevésbé sajátos törvényeivel. Alonso Quijanón nem kérhető számon, hogy halála előtt valamely megfogható világhoz kívánt tartozni.

De ki emlékszik Alonso Quijanóra? És legyünk őszinték, ki emlékszik Amadís de Gaulára vagy Bernardo del Carpióra? Pedig hős lovagok voltak, az kétségtelen.

Don Quijotét viszont (bármit is szóljon az öreg hidalgó) nem felejtették el. Tagja annak a sok lovagot számláló rendnek, amely oldalnézetben felsorakozott a két világ közti mezsgyén. Sisakjuk kézben, a rostély felcsapva. Egyikük-másikuk felkapaszkodik rozzant Rocinantéja hátára és kalandra indul, mert, Isten tudja, mégsem lehet örökké oldalnézetben felsorakozva álldogálni. Erről a lovagrendről lesz szó.

2.

Cervantes és Shakespeare ugyanabban az évben halt meg. Tekintsük ezt véletlennek, azt pedig, hogy mindketten ellentmondásos, de legalábbis érzékeny viszonyban álltak a románcokkal, írjuk a kor számlájára. A reneszánsz leginkább neuralgikus pontja az lehetett, miként viszonyuljon a középkor már meghaladott eszményeihez és stílusjegyeihez. A csodákat, a szerelmek beteljesülésének ígérését, az isteni gondviselést, egyszóval mindazt, ami a lovagi kultúrával együtt járt, mégsem lehetett egyszerre félretenni. A reneszánsz szerzők hol nosztalgiával, hol iróniával vagy megvetéssel írtak a lovagi románcokról. Tehát nem szabadultak tőlük.

Tekintsük véletlennek azt is, hogy Shakespeare *Troilus és Cressidája* mindössze két évvel a *Don Quijote* után jelent meg.

Mindkét írás a lovagi eszmények kiürülését mutatja meg egy olyan világban, amelyet már más törvények uralnak. Mindkét műben olyan férfiak szerepelnek, akik úgy beszélnek, mint a lovagok, úgy harcolnak, mint a lovagok és úgy szeretnek, mint a lovagok, emiatt nevetségessé válnak, mindent elveszítenek és kétszeres súllyal szakad rájuk mindaz, amit a valós világban nem voltak hajlandóak tudomásul venni. Troilus és Don Quijote azokat a ki nem mondott törvényeket követi, amelyek szerint a háború és a párbaj becsületbeli ügy, a szeretők idővel egymásra találnak, a lovagok nem csapják be egymást és olyasféle fogalmakat emlegetnek, mint “barátság”, “hősiesség”, “helytállás” vagy “szerelem”.

Mindezt olyan környezetben teszik, amely nevet rajtuk, s amelyen az olvasónak is muszáj nevetnie, mert szívesebben tekintjük őket karikatúrának, mint felnőtt személyiségnek.

Mindkét mű a romantika anakronizmusáról szól. Az anakronizmus hőseit, a “szobor lovagrend” két lovagját mindkét műben felszippantja a világ, s ez mindenfajta katarzist megakadályoz. Mindkét mű csupa “elmés és mulatságos” epizódból áll, az egyik pikareszk regény, a másik vígjáték, a románcok és lovagtörténetek paródiái. A tréfák mögött azonban nosztalgia és világfájdalom rejlik. Egy fiatal fiú és egy öregember világfájdalma.

A két írás közös, emblemikus pillanata, amikor Troilus a lovagi tradíciók szerint, szertartásos udvariassággal Diomedes védelmére bízza hölgyét. Diomedest azonban, akinek hasonló stílusban kellene válaszolnia, bosszantja a számonkérő hang, nem megy bele a játékba, s pusztán ellenkezésből kilátásba helyezi, hogy nem követi a szokást. Troilus szó szerint toporzékolni kezd, s ezzel a lovagtörténetek legszebb ceremóniájának be is fellegzett. (Don Quijote is türelmét veszítve őrjöng, valahányszor kacifántos beszéde – amelyen kétszáz évvel korábban senki nem akadt volna fönn – hatás nélkül marad.)

Cervantes és Shakespeare (ha az előbbi végiggondoltan, az utóbbi spontán s kissé szertelenül is) mindvégig ezt a módszert követi. Shakespeare néha egészen profán módon. Elmondhatja Hectorral mindazt, amit a lovagi törvények diktálnak: “Ha tehát Heléna a spártai király felesége – s tudjuk, hogy az –, természetes és nemzetközi jog követeli, hogy kiadjuk; a bűnben megátalkodni nem csökkenti, de növeli a bűnt. A tiszta igazság szempontjából ez Hector véleménye.” Világos beszéd. Ezután Hector minden átmenet nélkül hozzáteszi: “Mindamellet, bátor véreim, én is mellétek állok: tartsuk meg Helénát.” A Grál-lovag citálja és magyarázza a törvényt, azután vállat von és megszegi.

Ez mindkét műben nyomon követhető (hisz a trójai háború hősei lovagoknak számítottak, Don Quijote is folyvást hivatkozik rájuk). Pandarus kertjében a szerelmi lugasra ismerünk, Ajax és Hector birkózásában a nyilvános bajvívás, sőt, a lovagi torna persziflázására, s a komolyan nem vett Cassandra személyében még a románcok jósnője is feltűnik. Ám mindez nem különösebben fontos. Örökösen felbukkan az

az érzés, hogy valami visszahozhatatlanul elmúlt. A kor, amikor a halálnak és a bosszúnak, a barátságnak és a szerelemnek szertartása, pompája és méltósága, mi több, jelentése volt, már a múlté. Most a halál mocskos és felesleges, a bosszú ígéret marad, mert félúton elfelejtik, a barátság és a szerelem pedig nem teljesülhet be – legfeljebb kerítő segítségével kielégül és hamar meggyalázódik.

Don Quijote tudja mindezt. Történetének legmeghatóbb pillanata, amikor félig vakhittel, félig reménykedve elmeséli Sanchónak programját: előbb hírnevet szerez, mint kóbor lovag, legyőzi Brocabúnó óriást és feloldja a varázs alól Perzsia mamelukját, majd a király udvarához siet, aki természetesen felismeri fegyverzetéről és pajzsáról, majd így szól: “Nosza, udvaromnak valamennyi lovagja, menjetek és fogadjátok a lovagságnak amott közelítő virágját!” A hercegnő, aki a világ legfeldöntültebb szépsége, a lovagra pillant, a lovag órá, s szívük egy szempillantás alatt a szerelem kínjával telik meg. Innen aztán okvetlenül a palota nagytermébe kísérik a lovagot, ahol bíborpalástot adnak rá. Vacsora közben titkon rákacsint majd a királylányra, s az órá, ám ekkor rút törpe lép majd a csarnokba, s kihirdeti a feladatot, amelyet egy régi bölcs útmutatásai alapján a világ első lovagjának kell véghezvinnie. A király feltétlenül parancsot ad a jelenlévő lovagoknak, hogy tegyenek próbát, de egy sem hajlandó rá, egyedül a vendéglovag; még aznap éjjel elbúcsúzik hát a királylánytól annak rózsalugasában, de nem tud elaludni, s másnap korán reggel útra kel. (Ekkorra a hercegnő már okvetlenül gyengélkedik.) A lovag számos várost bevesz, diadalmaskodik a csatákban és visszatér, de a király nem akarja hozzáadni lányát, minthogy nem tudja róla, kicsoda, a hercegnő mindennek ellenére (nőrablás, vagy bármi más úton) nejevé lesz, amit az atya végső soron nagy szerencsének tart, hiszen ez a bizonyos lovag csakis hős király gyermeke lehet. Ennyi a történet. Végső soron csak király után kell nézni, vonja le Don Quijote a végkövetkeztetést.

Az elbeszélés, vagy inkább vágyálom lényege persze nem az, hogy a tucatlovagregény szinopszist parodizálja. A beteljesülés utáni sóvárgás, a hit, hogy mindez *így szokott történni*, a “feltétlen”, “okvetlenül” és “természetesen” szavak folytonos ismétlődése teszi meghatóvá. S persze elkeserítővé – mert valami elromlott menet közben. Az elbeszélés

magában hordja a nosztalgiát, s egyúttal azt, hogy manapság nem így zajlanak a dolgok.

“A mai korban a legtöbb lovagon inkább a selyem meg a bársony suhog, s drága szövetekbe öltöznek, ahelyett, hogy páncéllal öveznék magukat. Ma már a lovagok nem hálnak a szabadban, a levegőég minden zordonságának kitéve, tetőtől talpig fegyverben; ma már nincsen, aki lábát ki sem véve a kengyelből, lándzsájára támaszkodva, legfőbb gondjának ismerje, hogy meglopja az álmot, mint a hajdani kóbor lovagok cselekedtek; ma már nincs egyetlenegy sem, aki egyik erdőből ki-, a másik vadonba berontana, onnan megint a viharzó és háborgó tenger kopár és elhagyott partjára sietne, ahol kis csónakot talál, evező, vitorla, árboc és minden kötélzet nélkül... s már háromezer mérföldnyire van onnét, ahol hajóra szállt, s a távoli, ismeretlen földön partra szökve olyan dolgok történnek vele, hogy méltók a följegyzésre. De manapság a renyhesség diadalmaskodik a serénységen, a tétlenség a buzgalmon, az elmélet a gyakorlaton a fegyverforgatás terén.”

Ezt is Don Quijote mondja. A bolondság mögött megmutatkozik a lehető legszikárabb józanság, a képzelgések mögött a kiábrándult valóság tudat, és persze leleplezi magát Cervantes is, aki azt hangoztatja, hogy temetni jött a lovagregényt, mégis minden sorából árad az elvágyódás.

Más lett a világ. Ez már nem Troilus háborúja. Kevés Shakespeare-darab szereplői mulatnak ilyen jól. „Jó muri” – mondják a hét éve tartó harcra, amelyet egy szajháért indított a felszarvazott férj (ezzel görögök és trójaiak egyaránt tisztában vannak). A harcoló felek akkor mennek csatázni, ha kedvük tartja, éjjelente pedig közös ivászatokat rendeznek, a vezérek olyannyira nélkülöznek mindenfajta formátumot, hogy még rangjelzésről sem ismerik föl egymást, s a görög mitológia legnagyobb hőroza fiúszerezőjével hentereg az ágyban, a vezérkarnak kell a sátra elé járulnia, hogy harcra bírják.

A teljesség kedvéért képzeljük el Troilus történetét is, ahogy ő képzelné el, s ahogy Don Quijote szájából hallanánk. Lovagunk találkát kér a lánytól, aki sokáig szabódik, valójában játszik vele, de végül okvetlenül odaadja magát, miután Troilus egy trójai-görög bajvívásban bizonyítja hősies kiállását szerelme mellett. Ám a görögök gonosz tábornokai, élükön az ármányos Diomedesszel, szemet vetnek a bájjos

Cressidára, és egy korábbi fogolycsere ürügyén saját táborukba kísérik. Sokáig ostromolják, a lány természetesen ellenáll, csakis (és feltétlenül) szerelmi zálogából, Troilus kendőjéből merítvén erőt. A fiú persze idővel kiszabadítja, véres, ám nemes bosszút állva mindazokon, akik közeledésükkel zaklatták, és nincs más hátra, mint hogy a mindent eldöntő trójai-görög csatában számos sebbel és győzelemmel tüntesse ki magát. Ekkor végre nőül veheti Cressidát, aki erényességével és tisztaságával, maga pedig becsületével és töretlen hitével írja be magát a lovagi történelembe.

3.

Don Quijote őrülségéhez visszatérve idéznünk kell néhány pontot: „...Éppígy elég nekem is gondolnom és hinnem, hogy Aldonza Lorenzo szép és tiszteletre méltó; ami pedig származását illeti, azzal keveset törődöm, mert senki sem akarja valami rangra emelni, én pedig azt képelem felőle, hogy ő a világ legelső hercegasszonya... Egyszóval, én azt képelem, hogy amit mondok, valóban úgy is van, maradéktalanul, s szépségét, mindenkit felülmúló tökéletességét olyanak festem képzeletemben, amilyenek óhajtom.” A Mambrín sisakja körüli vitát a következőképpen zárja le: “Éppen azt, amit te borbélytányérnak tartasz, én Mambrín sisakjának látom, más pedig megint másnak fogja mondani.” Amikor pedig szemére vetik, hogy valójában egyszer sem találkozott Dulcinea kisasszonnyal, így válaszol: “Csak az Isten tudja, van-e a világon Dulcinea vagy nincs, pusztá fantom-e vagy sem; s ez nem is olyan tény, amiről szükséges volna az utolsó porcikáig bizonyosságot szerezn. Az én imádoztam sem énbennem fogamzott, sem én nem szültem, de azért olyannak látom, amilyenek lennie kell.”

A fenti idézetek azt támasztják alá, hogy Don Quijote minden látszat ellenére két lábbal áll a valóság talaján. Utolsó megjegyzése ráadásul arról árulkodik, hogy ez a vén hidalgó mégiscsak sokat tud a szerelemről, s a lényegét (mert hiszen ennél fontosabbat aligha mondhat e tárgyban) minden románcnál egyszerűbben és józanabban fogalmazza meg.

Vagy éppen ez: “Mondja csak, lehet-e nagyobb gyönyörűség, mint ha, mondjuk, egy nagy szuroktavat látnánk itt magunk előtt, egyre forr és kavargó, s benne keresztül-kasul kígyók, gyíkok s más rettenetes és vad szörnyetegek úszkálnak, de a tó közepéről egyszerre mélabús hang zendül, s ezt mondja...” – és így tovább, a helyszínből újabb történet kerekedik, miközben az egyetlen lényeges információ az, hogy a helyszínen *nincs* semmiféle szuroktó, se kígyó, se gyík, se mélabús hang.

Annak felismerése, hogy egy világ törvényei már nincsenek érvényben, a jelenlegihez pedig nem sok kedvünk van, nem kis terhet ró az emberre. Az ilyen emberekből, meg azokból, akik még csak fel sem ismerik, hogy anakronisztikus figurák (mint Troilus), egyszóval belőlük áll a “szobor lovagrend”, amely a két világ közti mezsgyén kóborol. Don Quijote egy sűrű és poros országúton vándorol, és kaland után sóvárog. “Ez már a Kaland?” – kérdezi tőle Sancho, amikor a szekeret makacsul szekérnek s az öszvérhajcsárokat makacsul öszvérhajcsárnak látja, vagy épp az ingerült hajcsárok őt verik meg gazdája helyett. (Micimackó puhatólózik ilyen óvatosan.) Don Quijotéval ellentétben Troilusban föl sem merül, hogy a háborút másként kellene látni, mint bátor lovagok mérkőzését becsületük s a lovagi hagyományok védelmében, vagy hogy szerelme (a Szerelem) egyetlen percig is veszélyben forog: “Megfizetem a görög őröket, s felkereslek éjszaka” – mondja Cressidának elválásuk reggelén. Troilus sokkal inkább hasonlít a Don Quijotéről kialakult képre, mint maga Don Quijote, ő ugyanis teljes egészében a lovagkor fogalmaiban gondolkodik: szerelmi zálogban, keszkenőben, bajvívásban. De a valóság megváltozott. *A Lovag összeomlása*, becsületes királyfiból acsargó mizantróppá válása, akárcsak *a Hercegnő* elkurvulása ugyanolyan szikkadt ízt hagy maga után, mint Don Quijote megtérése halálos ágyán. Troilus olyan kétségbeejtő látványt nyújt az utolsó felvonásban, hogy Hectornak meg kell kérnie: „Troilus, szeretném, ha ma nem csatáznál.” Még a nosztalgizálás is pusztulásra ítéltetett.

Mi lett a világból? A *Don Quijotéban* a világ hatalmas erdősként jelenik meg, amelyben boldogtalan szerelmesek és öngyilkosságra készülő pásztorok kóborolnak. Igazi tragico-comico-pásztori világ. Több helyütt az ardennes-i erdőre emlékeztet (e pásztortörténetek, akár az *Abogy tetszik*, kivétel nélkül a lehető legrosszabb befejezés küszöbén

torpannak meg, és csodával határos módon érnek boldog véget). Cardenio történetének egy pontja tökéletesen ábrázolja a “lovagkor vége”-szindrómát: az erőszakkal házasságra kényszerített Lucinda esküt tesz szeretőjének, hogy a pap kérdésére nem a boldogító igennel, de tördőféssel válaszol majd. Az esküvőn felhangzik a kérdés, és a lány sápadtan, habozva, de mégiscsak igennel felel. Ebben a kis történetben benne van a *Troilus és Cressida* szereplőinek összes véres esküvése, a (beteljesületlen) szerelmi és bosszúfogadkozások. A kevésbé romantikus lelkű Sancho is a gazdag Camachónak adná a kisemmizett Basilio által áhított leányt, Camacho szakácsai ugyanis tyúkhúslevessel vendégelik meg az arra tévedőket.

„Valahány állhatatlan férfi legyen mind Troilus, a hűtlen nő mind Cressida, s minden kerítő Pandarus!” De mást jelent a retorikus eskü, ha Shakespeare közönsége mindhárom szereplőt emblémaként, köznevesített formában ismerte (a *pander* a mai napig kerítőt jelent). Ez a közönség tisztában volt a konvenciókkal, tehát a történet csomópontjában elhangzó eskü *előtt* is tudták, hogy Troilus állhatatlannak és Cressida hűtlennek bizonyul, Pandarus pedig pusztá kerítő. Számukra e három név annyit jelentett, mint nekünk Romeo és Júlia (persze fordított előjellel).

Az elvárások viszont teljesíthetetlenek. Meg kell érteni Marcelát, a kegyetlen pásztorlánykát is, aki egyetlen legénybe sem szeretett bele azok közül, akik miatta lettek öngyilkosok, vagy bolyonganak félőrülten az erdőben. Józan korban élünk, a hölgyek nem vesztik el a fejüket pusztán attól, hogy valaki beléjük szeretett, pláne, ha félmeztelenül kóborol a bokrok közt és öngyilkosságról szaval. Troilus pedig, ha a maga módján gondolkodik is háborúról és szerelemről, mégiscsak katona: „Ez határozat?” – kérdi kötelességtudón, mikor tudomására hozzák Cressida eltávolítását. (Amikor Cressida tudja meg a hírt, nincs is ott: egy trójai katona elé siet, hogy ki ne tudójék, hol töltötte az éjszakát.)

Don Quijote világának legriasztóbb tünetével akkor találkozunk, amikor a falu borbélyja és plébánosa szabályos könyvégetést rendez. A pap a következő ajánlatot teszi, mihelyt az utolsó könyvet is a máglyára dobta: “Ha a tisztelt társaság óhajtaná, most mindjárt elmondanék egyet

s mást, hogyan kellene a lovagregényeket írni, hogy jók legyenek, sőt, *talán még hasznosak is.*” A kor tükre és foglalatja.

4.

A *Troilus és Cressidá*ban egyetlen olyan szereplő akad, aki mindvégig tudatában van annak, hogy a világ nem jó, de az emberek determinálta végzet feltartható, ha csupán időlegesen is. Ez Pandarus, a tréfacsináló, aki azért boronálja össze a szerelmeseket, hogy legalább egyetlen éjszakájuk legyen ebben a világban, amely előbb-utóbb elpusztítja vagy megrontja őket. Pandarus a maga szempontjából jogosan vár hálát Troilustól, amiért segített neki összehozni egy éjszakát az imádott leánnyal, aki egy áruló trójai lány, s nemsokára nyilván visszakerül apjához. Vagy ha nem, akkor Troilus esik el a csatában. (Nem tudja, hogy Shakespeare trójai háborújában nem esik el senki, legfeljebb alkoholmérgezést kap az ellenfelek rendszeres éjszakai piálása közben.) Pandarus megszállottan hisz abban, hogy ő a fiatal szerelmesek bátyja és védelmezője. S amikor a csatába induló Troilus ezt vágja hozzá: “El, kerítő! lakáj! Bűn mocska, szenny, amíg élsz, rád, s örökké a nevedre!” – ő csak bénultan, semmit sem értve, elveszetten áll a zűrzavarban; csak jót akart, de ezek itt mindent elrontottak, s ő már soha nem lesz képes megérteni ezt a világot. Az utolsó jelenetben fulladva, nyavalyáira panaszkodva lép be; eddig sosem beszélt magáról, csak tréfálkozott és szervezkedett, duruzsolt mindenki fülébe, maga volt a tobzódó vitalitás. Most a halálát jósolja.

Don Quijote ezzel szemben megkérdezi a gályára induló rabokat, mit követtek el, és egy szürke szakállú vénember ragadja meg a figyelmét.

“Ami a kerítőseget illeti – mondta a jóképű öreg –, azt nem tagadhatom. Én azonban azt gondoltam, senkinek nem teszek ezzel rosszat, csak az volt a szándékom, hogy a világ örvendezzék, s békében és nyugalomban éljen minden civakodás és gyötrődés nélkül. De ez a jó szándék mit se használt, s most már mennem kell oda, ahonnan többé sohasem fogok visszatérni, mert nagyon rám súlyosodtak az évek, és a hólyagbaj egy percig sem hágy nyugodnom. – Ezután sírva fakadt.”

A részlet különben nemcsak Pandarus történetét zárja le, de rímel a La Mancha-i plébános ajánlatára is (aki arról okít, hogyan kell jó és hasznos lovagregényeket írni). Ezt a vén kerítőt vélhetőleg azok ítélték el, akik hasonló sorsot szánnak a lovagregényeknek, mint a plébános, esetleg már az őáltala szerkesztett és cenzúrázott könyveken nőtték fel.

5.

Amikor Don Quijote Beltenebros lovag szerelmi öngyöttrését kívánja utánozni, e célból pedig (mint tervezi) levetkezik, ugráncol, bukfencet vet, érthetetlen dolgokat rikoltozik és többször a sziklának rohan majd, komikus hatást kelt, hiszen valaki más fájdalomkitörését szeretné reprodukálni. Tudja, hogy az őrjöngő lovagok kora lejárt, mégis az üres formához fordul, és beismeri, hogy nem tud Beltenebros lovag módszerénél jobbat; nem tekintheti sajátjának, de sajátja talán a kóbor lovagok rendjének.

A megállapítás azonban, akárcsak a képzelt s valós Dulcinea viszonyának lényegteleniségére való rámutatás, alapvető igazságot rejt; annak felismerését, hogy a boldogtalan (vagy boldog) szerelmes rítusai korról korra megegyeznek, s éppenséggel nem azért, mert nem tudnak újat kitalálni, hanem mert a boldogtalan lélek valóban képtelen másképp utat találni fájdalom kitörésének, mint az őrjöngő szerelmes szerepébe helyezkedve tombolni. Don Quijote tombolása (amelynek nem véletlenül nincsen tanúja) nem egyszerű szerelmi szenvelgés, hanem egy alaktalan, megfogalmazatlan, behatárolhatatlan fájdalom és kétségbeesés kitörése. Olyan, mint valami vad tánc, és Cervantes szemérmesen csupán a rá való készülődést és az utána következő pillanatokat írja le (ami nem elhanyagolható körülmény, figyelembe véve Cervantes bőbeszédűségét).

Don Quijote képzeletbe menekülésének tudatossága, fantáziálásainak józansága csak egyik aspektusa annak, ahogy a regény a képzelet és realitás kérdésével eljátszik. Az olvasó éppen hogy megszokja az “ébredés álmodás” keretét (nem áll távol Calderón víziójától), amikor kitárul a keret, s Don Quijote és Sancho Pansa egyszerűen regényhősökké válnak. Kommentálni kezdik saját

nyomatott alakjukat, vitáznak azzal, ahogyan ábrázolták őket. Mindez több értelmezési lehetőséget vet fel, de az egyik kétségekívül az, hogy Don Quijote a saját szeme láttára indul meg a képzetté, fikcióvá válás útján. Ily módon ő maga szolgálta bizonyítékot arra nézvést, hogy kóbor lovagok valóban *nem léteznek*, legfeljebb a lovagregényírók képzeletében. Ám ez nem több annak pusztá beismerésénél, hogy Don Quijote, akárcsak a “szobor lovagrend” többi tagja, két világ polgára.

Don Quijote egyetlen célja, hogy halhatatlanná váljon (az “ébredni álmodás” későbbi mestere, Homburg hercege ugyanezt fogalmazza meg). Ebben az sem akadályozza meg, ha egy-egy hőstette nem több jól sikerült hazugságnál; másfajta józanságról árulkodik, amikor Sancho fülébe súgja a Clavileno-kaland végeztével: “Ha azt akarod, hogy elhiggyék, amit az égben láttál, azt kívánom, hogy te is elhidd, amit én láttam a Montesinos barlangban.” És Don Quijote meg is szerzi a halhatatlanságot; a második rész egyébről sem szól, mint az ostoba játékokról és ugratásokról, melyeket rajongói űznek vele. Csakhogy a játékok kivétel nélkül Don Quijote megdicsőüléséről szólnak; mikor a búsképű lovag úgy poroszkál végig Barcelona kikötőjén, hogy hátára valaki “Ez Don Quijote” feliratú cédulát ragaszt, s így lépten-nyomon “feltétlen híveibe” ütközik, voltaképpen véget ér Cervantes története. Nem az a fontos pillanat, amikor halálos ágyán Don Quijote eladja a már megszerzett halhatatlanságot, hanem ez a barcelonai sétalovaglás, a rajongókkal, akik leborulnak a lovag előtt, háta mögött pedig ujjal mutogatnak rá. Don Quijote lovagi apoteózisának és lelepleződésének e kettős tükre a regény és a kor legfontosabb, emblematikus pillanata. A megdicsőülés és a végképp nevetségessé válás pillanata.

6.

A reneszánsz józansága a múlté, sokak szerint ismét a csodák korát éljük. A népes lovagrend viszont még ott várakozik távoli csataterén, fittyet hányva az évszázadoknak, s vélhetően míg világ a világ, sok tagot fog számlálni. Reménytelen romantikusok, bíznak benne, hogy néhány szélmalom helyén óriásokat találnak, s amikor villamosra szállnak vagy közértbe mennek, nem tartják lehetetlennek, hogy kalanddá fog válni.

Makacsul ismételtetett önbizalom jellemző rájuk, jelszavuk, hogy a vágy sorsa a beteljesülés, amelynek hiánya nem múló nyugtalansággal sújtja őket. Szeretik a régi filmeket. Egyre távolabb kerülnek Dulcineájuktól, s ha a románcok törvényeit nem látják működni (tehát varázslók mesterkedésére sem gyanakodhatnak), egy időre megzavarodnak. Néhányan a világ számlájára írják a dolgot, ilyenkor erőfeszítéseik heroizmusának örülnek, de azért elgondolkodnak, érdemes-e továbbra is a lovagrendhez tartozniuk. Öt-hat balul kiütött kaland után (de kalanddá váltak!) a legtöbben arra hajlanak, hogy nem.

De ki emlékszik Alonso Quijanóra?

(Holmi, 1998. április)